

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՏԱՐԲԵՐԱԿՎԱԾ ՎԱՐՈՒՅՑՆԵՐՆ ԸՍՏ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՆՈՐ ՕՐԵՆՍԱԳՐՔԻ ՆԱԽԱԳԾԻ

Գևորգ ԲԱԴՂԱՍԱՐԴՅԱՆ

Երևան քաղաքի դատախազության դատախազության դատախազ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

Այն հանգամանքը, որ քրեական դատավարության նոր օրենսգիրքը, ի թիվս այլոց, բնութագրվելու է նաև տարբերակված վարույթների շրջանակի ընդլայնմամբ, հստակ ուրվագծվեց դեռևս քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգում (այսուհետ՝ Հայեցակարգ): Ընդ որում՝ Հայեցակարգից պարզ էր, որ տարբերակված վարույթների շրջանակի ընդլայնումը քրեական դատավարության խնդիրների լուծման սոսկ տեխնիկական միջոց չէ: Առանձին կատեգորիայի գործերի քննության և լուծման պարզեցված ընթացակարգերի մշակումն առաջ քաշվեց որպես հայեցակարգային խնդիր, որի լուծումը պետք է ապահովեր մարդկային ռեսուրսների, միջոցների և ժամանակի արդարացված խնայողություն: Այս խնդրի իրականացման համար Հայեցակարգն առանձնացրեց նաև քրեադատավարական օրենսդրության զարգացման ինքնուրույն ուղղություն, այն է՝ տարբերակված վարույթների շրջանակի ընդլայնում և կատարելագործում, դրանց նկատմամբ հավասարակշռված մոտեցման մշակում՝ ուղղված մի կողմից ռեսուրսների և ժամանակի խնայողությանը, իսկ մյուս կողմից՝ արդարադատության շահերի ներդաշնակ ապահովմանը: Հետաքրքրական է նաև, որ Հայեցակարգում խոսվում էր ոչ միայն տարբերակված վարույթների շրջանակի ընդլայնման, այլև դրանց կատարելագործման մասին, ինչն ի սկզբանե ենթադրել տվեց

նաև էական փոփոխություն գոյություն ունեցող տարբերակված դատավարական ձևում: Հայեցակարգը ոչ միայն սահմանեց քրեադատավարական ձևի տարբերակման գաղափարը կամ ուղենշեց այս առումով քրեադատավարական օրենսդրության զարգացման տրամաբանությունը, այլև հստակ առանձնացրեց այս ուղղությամբ զարգացման սպասվելիք դրսևորումները՝ ի դեմս պարզեցված նախաքննության, համազործակցության վարույթի և մասնավոր մեղադրանքի գործերով վարույթի:

Սույն հետազոտությունը նպատակ է հետապնդում ընդհանուր տեսական վերլուծության հիման վրա բացահայտել վերոնշյալ ինստիտուտների տեղը տարբերակված վարույթների համակարգում, ներկայացնել դրանց ընդհանուր հայեցակարգային բնութագիրը և նպատակային նշանակությունը:

Պարզեցված նախաքննություն: Ի սկզբանե նշենք, որ մինչդատական վարույթում դատավարական ձևի պարզեցումը, կարծես թե, դուրս է եղել քրեադատավարական ձևի տարբերակման թույլատրելիության հիմնախնդրի շրջանակներից այնքանով, որքանով որ գիտական անհամաձայնությունները շարունակ առավելապես վերաբերել են դատական քննության փուլերում տարբերակման գաղափարին: Տեսության մեջ առանձին դեպքերում նույնիսկ հատուկ ընդգծվում էր մինչդատական վարույթի տարբերակման ընդունելիությունը՝ եվ վերջապես, հետաքննությամբ ավարտվող մինչդատական վարույթը և նյութերի մինչդատական նախապարաստման արձանագրային ձևը խորհրդային քրեական դատավարության համա-

կարգում հանդես էին գալիս որպես վարույթի մինչդատական փուլերում քրեադատավարական գործունեության իրականացման ընդունելի տարբերակված ձևեր:

Քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագիծը՝ որպես մինչդատական վարույթում տարբերակված դատավարական ձև, նախատեսեց պարզեցված նախաքննությունը: Նախագծի 181-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ նախաքննությունը ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործությունների կապակցությամբ իրականացվում է ընդհանուր, իսկ ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցագործությունների կապակցությամբ՝ պարզեցված կարգով: Նույն հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ ելնելով վարույթի բնույթից, նշանակությունից, վարույթի մասնակիցների իրավունքների և իրավաչափ շահերի պաշտպանության անհրաժեշտությունից, ինչպես նաև պատշաճ և համակողմանի քննությունն ապահովելու նպատակով հսկող դատախազի որոշմամբ ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցագործության վերաբերյալ ցանկացած վարույթ կարող է իրականացվել ընդհանուր նախաքննության կարգով:

Վերոնշյալ ձևակերպումներից բխում է, որ պարզեցված նախաքննությունը ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցագործություններով մինչդատական դատավարական գործունեության *հիմնական* ձևն է, ինչը, որպես կանոն, բնորոշ չէ տարբերակված և հատկապես պարզեցված վարույթներին, որոնք առավելապես հանդես են գալիս որպես ընդհանուր դատավարական ձևերին այլընտրանք, և դրանց կիրառումը սովորաբար կրում է ֆակուլտատիվ բնույթ: Այնինչ ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցագործություններով մինչդատական վարույթն իրականացվում է պարզեցված ձևով, եթե դատախազի որոշմամբ դրա համար չի սահմանվել նախաքննության ընդհանուր կարգ: Այդ գործերով նախաքննության ընդհանուր կարգն է հանդիսանում պարզեցված կարգին այլընտրանք և բացառություն դրանից: Դատախազի որոշ-

մամբ նշված կատեգորիայի գործերով ընդհանուր կարգով նախաքննություն իրականացնելու մասին նախագծում խոսվում է՝ կապված պարզեցված նախաքննությամբ կայացված մեղադրական ակտի վերաբերյալ դատախազի որոշման հետ: Այսպես, նախագծի 214-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ վարույթի նյութերը նախաքննության մարմնին վերադարձնելու մասին որոշում կայացնելու դեպքում հսկող դատախազը միաժամանակ որոշում է կայացնում նախաքննությունը ընդհանուր կարգով շարունակելու մասին: Այսինքն՝ նախագիծը լռում է այս կատեգորիայի գործերով դատախազի որոշմամբ ի սկզբանե ընդհանուր կարգով նախաքննություն իրականացնելու հնարավորության վերաբերյալ:

Մինչդատական վարույթի պարզեցման բուլղարական տարբերակի հիմքը ևս որոշակի կատեգորիայի գործերով երկար քննություն իրականացնելու օբյեկտիվ անհրաժեշտության բացակայությունն է: Միայն թե այս դեպքում գործերի այդ շրջանակը որոշվում է ոչ թե հանցագործության ծանրության աստիճանով, այլ դրա «ակնհայտությամբ», մասնավորապես՝ երբ անձը բռնվել է հանցանք կատարելու պահին կամ դրանից անմիջապես հետո, կամ երբ նրա մարմնի կամ հագուստի վրա առկա են հանցագործության հետքեր և այլն (Բուլղարիայի քր. դատ. օր. գլ. 24): Ղազախստանի քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված՝ պարզեցված մինչդատական վարույթի ինստիտուտը կիրառելի է նաև ծանր հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով: Այս ինստիտուտի կիրառման համար պահանջվում է նաև, որ մեղադրյալն ընդունի մեղքն առաջադրված մեղադրանքում և չփիճարկի ձեռք բերված ապացույցները, ինչպես նաև հանցագործությամբ պատճառված վնասի բնույթն ու չափը: Ընդ որում, հենց մեղքն ընդունելու պայմանի գոյությունը տեսության մեջ քննարկման առարկա է դարձնում «գործարքի» հետ այս վարույթի հարաբերակ-

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ցության հարցը? (Պազախստանի քր. դատ. օր. 23.1-րդ գլուխ):

Պարզեցված նախաքննությունն առաջին հերթին բնութագրվում է քրեական հետապնդման ժամկետների սահմանափակմամբ: Պարզեցված նախաքննության դեպքում քրեական հետապնդումը պետք է ավարտվի հնարավորինս սեղմ ժամկետներում, բայց բոլոր դեպքերում ոչ ուշ, քան ոչ մեծ ծանրության հանցագործության վերաբերյալ վարույթով անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու պահից մեկ ամսվա, իսկ միջին ծանրության հանցագործության վերաբերյալ վարույթով՝ երկու ամսվա ընթացքում: Բացառիկ դեպքերում, երբ դա է պահանջում արդարադատության շահը, նշված ժամկետները կարող են երկարացվել ևս մեկ ամսով:

Պարզեցված նախաքննությունն առանձնանում է նաև ապացուցման առարկայի նեղացմամբ: Դրա ընթացքում պարզաբանման ենթակա են դեպքը և դրա հանգամանքները (ժամանակը, տեղը, եղանակը և այլն), մեղադրյալի առնչությունը դեպքին, ենթադրյալ հանցագործության քրեական օրենքով նախատեսված հատկանիշները, ենթադրյալ հանցագործությամբ պատճառված վնասը: Մեղադրյալի մեղավորությունը, պատիժը և պատասխանատվությունը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքները, այն հանգամանքները, որոնք թույլ են տալիս անձին ազատել քրեական պատասխանատվությունից և պատժից կամ դրված են անձի գույքային պահանջների հիմքում, ինչպես նաև մեղադրյալի անձը բնութագրող հանգամանքները մինչդատական վարույթում ապացուցման առարկայի շրջանակից զեղչվում են:

Պարզեցված նախաքննության հաջորդ բնութագրիչը դատավարական գործունեության որոշակի բովանդակային սահմանափակումն է: Նախագծի 249-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ գաղտնի քննչական գործողությունները կարող են

կատարվել ծանր և առանձնապես ծանր ենթադրյալ հանցագործությունների վերաբերյալ վարույթներով, իսկ նույն օրենսգրքի 256-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված դեպքերում՝ նաև ոչ մեծ կամ միջին ծանրության ենթադրյալ հանցագործությունների վերաբերյալ վարույթներով: Նշված սահմանափակումը, փաստորեն, բացարձակ չէ, քանի որ ոչ մեծ կամ միջին ծանրության որոշ ենթադրյալ հանցագործությունների վերաբերյալ վարույթներով որոշ գաղտնի քննչական գործողություններ կարող են կատարվել: Պարզեցված նախաքննության դեպքում բովանդակային սահմանափակումն անուղղակի է այն իմաստով, որ պայմանավորված է ոչ թե նախաքննության պարզեցված տեսակով, այլ դրա առարկա հանցագործությունների ծանրության աստիճանով, և դրանց կապակցությամբ ընդհանուր կարգով նախաքննություն իրականացվելու դեպքում ևս գաղտնի քննչական գործողություններ չեն կարող կատարվել՝ դարձյալ վերը նշված բացառությամբ: Այս համատեքստում հարկ ենք համարում նկատել, որ նշված կատեգորիայի գործերով գաղտնի քննչական գործողությունների կատարման արգելքը հետապնդում է ոչ այնքան վարույթի պարզեցման, որքան դրա շրջանակներում իրավունքների նկատմամբ միջամտության համարժեքության ապահովման նպատակ:

Բովանդակային սահմանափակումը բնորոշ է նաև Ոսկրահայի քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված՝ քրեական զանցանքների մինչդատական վարույթին: Նշված օրենսգրքի 299-րդ հոդվածը սահմանում է, որ քրեական զանցանքների մինչդատական քննության դեպքում չեն կարող կիրառվել խափանման միջոցներ տնային կալանքը, գրավը և կալանավորումը: Իսկ նույն օրենսգրքի 300-րդ հոդվածը սահմանում է, որ քրեական զանցանքների մինչդատական քննության ժամանակ կարող են կատարվել նույն օրենսգրքով նախատեսված բոլոր քննչական գործողությունները՝ բացառությամբ գաղտնի քննչական գործողությունների:

Այսինքն՝ այս դեպքում սահմանափակումն ուղղակի է, բացարձակ և ավելի լայն:

Այսպիսով, պարզեցված նախաքննության պարագայում դատավարական պարզեցումն իրականացվում է ի հաշիվ քրեական հետապնդման ժամկետների և, որ ավելի պակաս «տեխնիկական» է, ապացուցման առարկայի ու դատավարական գործունեության որոշակի սահմանափակմամբ: Պարզեցված նախաքննության դատավարական ինստիտուտը պատկանում է «նաքուր» արագացված կամ պարզեցված վարույթների խմբին, որին բնորոշ է վարույթի պարզեցումը «հանուն պարզեցման», և որը զուրկ է արևմտյան քրեական դատավարությանը բնորոշ «կոմպրոմիսային» տարրերից: Այս առումով չի կարելի չնկատել նաև, որ պարզեցված նախաքննությունը նյութերի մինչդատական նախապատրաստման արձանագրային ձևի և հետաքննությամբ ավարտվող գործերով վարույթի իրավահաջորդն է: Դատավարական գործունեության ժամկետային սահմանափակումները բնորոշ էին և՛ հետաքննությամբ ավարտվող վարույթին, և՛ արձանագրային ձևին, ապացուցման առարկայի սահմանափակումը բնորոշ էր երկրորդին, և նույնիսկ պարզեցված նախաքննության դեպքում քննիչի և դատախազի փոխհարաբերությունների պարզեցումը՝ կապված դատախազի ցուցումների բողոքարկման հետ, որի մասին խոսվում էր Հայեցակարգում, և որը, սակայն, Նախագծում չարտահայտվեց, բնութագրական էր հետաքննությամբ ավարտվող մինչդատական վարույթին:

Պարզեցված նախաքննության ինստիտուտի ներմուծումը քրեական դատավարության արդյունավետության ապահովմանն ուղղված կարևոր քայլ է: Այն իրապես արդյունավետ միջոց է՝ բեռնաթափելու վարույթի մինչդատական փուլը, ապահովելու ոչ բարդ գործերի արագ քննությունն ու լուծումը և բացառելու անհարկի ձգձգումներն այդ գործերով: Նկատենք նաև, որ թեև պարզեցված նախաքննության առաքելությունն առաջին հերթին վարույթի այդ փուլի բեռնաթափումն է, այնուամեն-

ճայնիվ այն առնվազն անուղղակիորեն կապված է նաև դատարանակենտրոն քրեադատավարական ընթացակարգ ձևավորելու հայեցակարգային խնդրի հետ, որի իրականացումը պետք է ապահովվեր ի թիվս այլոց, նաև քրեական գործերի քննության ծանրության տեղափոխմամբ մինչդատական վարույթից դատարան և նախաքննության ծավալների ու ազդեցության նվազեցմամբ, որպիսիք դրսևորվում են նաև պարզեցված նախաքննության պարագայում:

Մասնավոր մեղադրանքով վարույթ: Գործող քրեադատավարական օրենսդրությունը մասնավոր մեղադրանքով առանձին վարույթ չի նախատեսում, բայց «մասնավոր հետապնդում» և «մասնավոր մեղադրանքի գործեր» հասկացությունները դրան անհայտ չեն: Վերջինիս տակ ընկալվում է քրեական օրենսգրքի որոշակի հոդվածներով նախատեսված հանցագործությունների վերաբերյալ գործերի շրջանակ, որոնք հարուցվում են միայն տուժողի բողոքի հիման վրա և կասկածյալի կամ մեղադրյալի հետ տուժողի հաշտվելու դեպքում ենթակա են կարճման: Այսինքն՝ գոյություն ունեցող վարույթում մասնավոր բնույթը դրսևորվում է միայն քրեական հետապնդում նախաձեռնելու կապակցությամբ: Քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագիծը նախատեսում է ոչ միայն որոշակի գործերով քրեական հետապնդման մասնավոր նախաձեռնում, այլև այդ գործերով քրեադատավարական գործունեության իրականացման տարբերակված ձև:

Մասնավոր մեղադրանքով վարույթի առաջին առանձնահատկությունը դրանում մինչդատական փուլերի բացակայությունն է: Մասնավոր մեղադրանքով վարույթը նախաձեռնվում է տուժողի կամ նրա ներկայացուցչի կողմից՝ անմիջապես դատարան քրեական հայց հարուցելով: Նախագիծը որդեգրել է նաև հակընդդեմ հայցի գաղափարը, որի պարագայում երկու մեղադրանքները քննվում են մեկ վարույթում, և տուժողներից յուրաքանչյուրը միաժամանակ հանդիսանում է նաև մեղադրյալ և ու-

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

նի ինչպես տուժողի, այնպես էլ մեղադրյալի իրավունքներ և պարտականություններ:

Քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագիծը, նախատեսելով քրեական հետապնդման հանրային և մասնավոր տեսակները, նաև սահմանում է առաջինի առաջնայնությունը երկրորդի նկատմամբ: Այսպես, նախագծի 446-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն դատախազն իրավասու է նշված հանցագործություններով նախաձեռնել քրեական վարույթ, եթե անձն իր անօգնական վիճակի կամ ենթադրյալ վնաս պատճառողից կախվածության մեջ լինելու փաստի ուժով չի կարող պաշտպանել իր իրավաչափ շահերը: Այս դեպքում քրեական վարույթն իրականացվում է սույն օրենսգրքով սահմանված ընդհանուր կարգով, և տուժողի ու մեղադրյալի հաշտության դեպքում քրեական հետապնդումը չի դադարեցվում: Այսինքն՝ օբյեկտիվ անհրաժեշտության դեպքում հանրային քրեական հետապնդում կարող է իրականացվել նաև մասնավոր հետապնդման գործերով:

Մասնավոր մեղադրանքով վարույթի կարևոր առանձնահատկություններից մեկը մասնավոր մեղադրողի որպես տուժողի լրացուցիչ դատավարական կարգավիճակի ամրագրումն է՝ դրանից բխող՝ հայցում ներկայացված մեղադրանքն ապացուցելու պարտականությամբ:

Մասնավոր մեղադրանքով վարույթը կրում է քրեական դատավարության մինչդատական փուլերի բեռնաթափման և դատարանակենտրոն քրեական դատավարության ձևավորման հայեցակարգային խնդրի իրականացման բեռը: Ձուտ տեսական առումով ուշագրավ է, որ եթե այլ պարզեցված վարույթները կոնկրետ փուլի պարզեցման խնդիրն ապահովում են՝ այդ փուլում դատավարական գործունեության առանձնահատուկ ձև սահմանելով, ապա մասնավոր մեղադրանքով վարույթը մինչդատական վարույթի պարզեցմանը նպաստում է՝ դատավարական այդ փուլի հետ որևէ առնչություն չունենալով և առանձնա-

հատկություններ ենթադրելով դատական քննության փուլում: Մասնավոր մեղադրանքով վարույթն ապահովում է նաև դատական քննության փուլի պարզեցումը, որը դրսևորվում է այս վարույթում լրացուցիչ դատալսումների ենթափուլի զեղչմամբ:

Համաձայնեցման վարույթ: Դատական քննության փուլում դատավարական ձևի պարզեցումը նորույթ չէ ՀՀ քրեական դատավարությունում: Կարելի է ասել, որ դատական քննության արագացված կարգը շուրջ վեցամյա գոյության ընթացքում հաստատեց իր կարողությունը՝ թեթևացնելու քրեական դատավարության կենտրոնական փուլը՝ ի հաշիվ դատաքննության ենթափուլի էական բովանդակային սահմանափակման այն գործերով, որոնցով ապացույցների ընդհանուր կարգով հետազոտության անհրաժեշտություն չկա: Դատավարական այս փուլում պարզեցման կարևորության ամենավստահելի վկայությունը ներկայիս տարբերակված վարույթի կիրառման պրակտիկան է: Ինչպես ցույց են տալիս առանձին ուսումնասիրությունները, դատական քննության արագացված կարգով քննվում և լուծվում են քրեական գործերի շուրջ մեկ երրորդը³:

Համաձայնեցման վարույթն ըստ էության գոյություն ունեցող արագացված կարգի կատարելագործման արդյունքն է, որի մասին խոսվում էր Հայեցակարգում: Եվ հենց այս կապի հաշվառմամբ նպատակահարմար ենք գտնում համաձայնեցման վարույթի առանձնահատկությունները բացահայտել արագացված կարգի ինստիտուտի հետ համեմատության մեջ:

Համաձայնեցման վարույթի էությունն արտահայտվում է նրանում, որ ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցագործության մեջ մեղադրվող անձի՝ համաձայնեցման վարույթ կիրառելու մասին միջնորդությունը օրենքով նախատեսված պայմանների առկայությամբ բավարարելու դեպքում դատարանը կողմերին ժամանակ է տրամադրում բանակցությունների համար: Բանակցություններն սկսվում են դատախազի կողմից մեղադրյալի և պաշտպանի հետ, իսկ

եթե հանցագործությամբ պատճառված վնասը հատուցված չէ, բանակցություններից ներգրավվում է նաև տուժողը՝ միայն հանցագործությամբ պատճառված վնասի բնույթի և չափի մասով: Նախագծի 455-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ հատուցման ենթակա վնասի բնույթի և չափի վերաբերյալ համաձայնության գալուց հետո կողմերը բանակցություններ են սկսում մեղադրյալի նկատմամբ կիրառման ենթակա պատժատեսակի և պատժաչափի վերաբերյալ: Համաձայնության վարույթի արդյունքում չի կարող սահմանվել այնպիսի պատժաչափ, որը կզերազանցի տվյալ հանցագործության համար նախատեսված առավելագույն պատժի կեսը: Այսինքն՝ համաձայնեցման վարույթի շրջանակներում բանակցությունների առարկան կազմում են, կամ որ նույնն է՝ համաձայնեցման ենթակա են հանցագործությամբ պատճառված վնասի բնույթն ու չափը, ինչպես նաև մեղադրյալի նկատմամբ նշանակվող պատժի տեսակն ու չափը:

Ինչպես նկատում ենք, համաձայնեցման վարույթն արագացված դատական քննությունից առաջին հերթին տարբերվում է դիսպոզիտիվության սկզբունքի գործողության բարձր աստիճանով, որը դրսևորվում է դատավարության մասնակիցների հայեցողության ընդլայնմամբ: Համաձայնեցման վարույթի շրջանակներում տեղի են ունենում բանակցություններ և, իհարկե, դրանց բնորոշ սակարկություններ դատավարության կողմերի միջև, ովքեր օժտված են որոշակի հայեցողությամբ՝ որոշելու բանակցությունների առարկան կազմող հարցերը: Բանակցություններն ու դրանցից բխող հայեցողականությունն այս դատավարական ինստիտուտին հաղորդում են ակնհայտ «կոմպրոմիսային» տարրեր և թույլ են տալիս պնդել, որ համաձայնեցման վարույթը պատկանում է պարզեցված դատական վարույթների «գործարք» տեսակին: Միևնույն ժամանակ, այն չի նույնանում ամերիկյան պլիբարգեմի (plea bargaining)՝ մեղքի ընդունման գործարքի հետ, որը ևս «գործարքի» տարատեսակ է, և որին, սակայն, բնորոշ է

դիսպոզիտիվության առավել բարձր աստիճան, այն է՝ հնարավորություն՝ բանակցությունների արդյունքում որոշելու նաև մեղադրանքի ծավալը: Այս հատկանիշով նախագծով սահմանված ինստիտուտը տարբերվում է նաև էստոնիայի քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված համաձայնեցման վարույթից: Իհարկե, հայրենական դատավարական ինստիտուտը ևս արդարացիորեն է կրում «համաձայնեցման» անվանումը, բայց դրա պարագայում համաձայնեցվում է ոչ թե մեղադրանքը, այլ վնասի բնույթն ու չափը, ինչպես նաև պատժի տեսակն ու չափը:

Հատկանշական է, որ համաձայնեցման վարույթի շրջանակներում մեղադրյալի կողմից իր մեղքն ընդունելու կապակցությամբ նախագիծը լռում է: Նախագծի 455-րդ հոդվածի 4-րդ մասը սահմանում է, որ համաձայնության մեջ, ի թիվս այլոց, պետք է նշվեն նաև մեղադրական եզրակացության մեջ շարադրված՝ հանցագործության փաստական հանգամանքները, դրա իրավական գնահատականը: Այսինքն՝ մեղադրանքը, թեև կողմերի միջև համաձայնեցման ենթակա չէ, բայց ըստ էության կազմում է նրանց համաձայնության բաղկացուցիչ մասը, ինչը ենթադրում է, որ համաձայնությունը կարող է կայանալ միայն մեղադրյալի կողմից մեղքն ընդունելու դեպքում:

Համաձայնեցման վարույթ կիրառելու հարցը կարող է բարձրացվել միայն դատարանում՝ նախնական դատախազության ժամանակ: Դատավարության կողմերը բանակցությունների փուլ անցնում են միայն դատարանի թույլտվությամբ, երբ դատարանը բավարարում է մեղադրյալի միջնորդությունը: Հետաքրքրական է, որ կողմերի՝ բանակցությունների փուլ անցնելուց հետո էլ դատարանը պահպանում է մեղադրանքը գնահատելու հնարավորությունը: Նախագծի 456-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ դատարանը չի ընդունում համաձայնության մասին արձանագրությունը և ընդհանուր կարգով շարունակում է նախնական դատախազությունները, եթե՝ 1) կողմերի բանակցությունների ընթացքում ծանոթանալով

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ

քրեական գործին՝ հանգել է հետևության, որ մեղադրյալին մեղսագրվող արարքը ակնհայտորեն կատարվել է մեղադրյալ չհանդիսացող այլ անձի (անձանց) կողմից կամ նրանց մասնակցությամբ. 2) մեղադրյալի արարքին տրված իրավական գնահատականն ակնհայտորեն չի համապատասխանում մեղադրանքի փաստական հանգամանքներին:

Հատկապես ուշագրավ է, որ դատարանը համաձայնեցման վարույթի շրջանակներում պահպանում է մեղադրանքի ոչ միայն իրավական, այլև փաստական կողմը գնահատելու որոշակի հնարավորություն: Դատարանը, անկախ մեղադրյալի միջնորդությունից և դատավարության կողմերի միջև կնքված համաձայնությունից, գործը կարող է քննել ընդհանուր կարգով, եթե գտնում է, որ մեղադրյալին մեղսագրվող հանցանքը կատարվել է այլ անձի (անձանց) կողմից կամ մասնակցությամբ: Սա, իհարկե, մեղադրանքի հիմնավորվածությունը գնահատելու որոշակի հնարավորություն է, ինչը բնորոշ է ներկայիս արագացված կարգին, որի դեպքում մեղադրանքի հետ մեղադրյալի համաձայնությունը բացառում է դատարանի կողմից մեղադրանքի հիմնավորվածությանը որևէ կերպ անդրադառնալը: Համաձայնեցման վարույթի այսպիսի կարգավորումն իր առանձին տեղն է զբաղեցրել արագացված կարգի ինստիտուտի կատարելագործման վերաբերյալ մեր առաջարկություններում⁴:

Դատարանը չի ընդունում համաձայնության մասին արձանագրությունը և սահմանում է նոր արձանագրություն կազմելու ու դատարան ներկայացնելու ժամկետ, եթե համաձայնեցված պատժատեսակը կամ պատժաչափը անօրինական է: Եթե դատարանի սահմանած ժամկետում կողմերը չեն ներկայացնում համաձայնության մասին պատշաճ արձանագրություն, ապա դատարանն ընդհանուր կարգով շարունակում է նախնական դատալսումները:

Ինչպես տեսնում ենք, համաձայնեցման

վարություն դատավարության կողմերի հայեցողական հնարավորությունների ընդլայնումը չի հանգեցնում դատարանի պասսիվության: Դատարանի ակտիվությունը դրսևորվում է և՛ համաձայնեցման վարույթ կիրառելու հարցը լուծելիս, և՛ կողմերի միջև կնքված համաձայնության նկատմամբ որոշակի վերահսկողությամբ:

Համաձայնեցման վարություն լրացուցիչ դատալսումներն իրականացվում են միայն կնքված համաձայնության կապակցությամբ՝ պարզելու համար դրա բովանդակության համապատասխանությունը դատավարության կողմերի իրական կամքին: Քանի որ պատժի տեսակն ու չափը որոշվում են կողմերի համաձայնությամբ, հետևաբար այս փուլում հետազոտման ենթակա չեն նաև պատասխանատվությունն ու պատիժը մեղմացնող հանգամանքները, որը բնորոշ է արագացված կարգին: Այլ կերպ ասած՝ համաձայնեցման վարություն ապացույցների հետազոտումը բացառվում է ամբողջությամբ:

Այսպիսով, համաձայնեցման վարույթը որակապես նոր դատավարական ինստիտուտ է, որին բնորոշ է դիսպոզիտիվության սկզբունքի նոր բովանդակություն, այն է՝ կողմերի բանակցություններ և դրանցում դրսևորվող հայեցողականություն, ինչը որոշում է այդ ինստիտուտի պատկանելությունը պարզեցված վարույթների արևմտյան տեսակին: Միևնույն ժամանակ, տեսության մեջ այդքան քննադատվող դիսպոզիտիվության հատկանիշը համաձայնեցման վարույթում ունի ծավալային իրապես ողջամիտ սահմաններ: Այս առումով առաջին հերթին կարևորվում է մեղադրանքի առերևույթ հիմնավորվածությունը գնահատելու դատարանի որոշակի հնարավորությունը և դրան համապատասխան՝ մեղադրանքի վերաբերությամբ հայեցողություն դրսևորելու՝ կողմերի հնարավորության բացակայությունը⁵: Բացի այդ, համաձայնեցման վարույթում դիսպոզիտիվության սկզբունքի որակական զարգացումը դատարանին չի զրկում վարույթի «տերը լինելու» հնարավորությունից: Թեև համաձայնեցման վարույթը կոնցեպտուալ

առունով որաշակիորեն հեռու է դատական քննության արագացված կարգից և ունի հստակ արտահայտված այլ տեսակային պատկանելություն, այնուամենայնիվ պետք է պնդել, որ այս ինստիտուտն իրապես հանդիսանում է արագացված կարգի զարգացման և կատարելագործման արդյունք: Այդ զարգացումն իր հիմքում ունեցավ նաև հենց արագացված կարգի կիրառման պրակտիկան՝ համաձայնեցման վարույթի շրջանակներում ապահովելով զարգացման երկու՝ դատավարական պարզեցման և երաշխիքների ամրապնդման ուղղությունների ողջամիտ և հավասարակշռված համադրում:

Համագործակցության վարույթ: Տարբերակված վարույթներից ամենաքիչը Հայեցակարգում խոսվում էր համագործակցության վարույթի մասին: Հայեցակարգը ընդամենը սահմանափակվեց ի շահ արդարադատության՝ մեղադրյալի հետ համագործակցության մասին մինչդատական համաձայնագրի և դրա հետ կապված հատուկ կարգով դատական ակտ կայացնելու ինստիտուտի ներմուծման գաղափարն ամրագրելով:

Ընդհանուր առմամբ, համագործակցության վարույթը, անկախ տարբեր երկրներում դրա կիրառության առանձին հիմնարար կամ զուտ ընթացակարգային առանձնահատկություններից, ծագել է որպես հատկապես կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարի ճկուն միջոց: Գրականության մեջ վկայակոչվում է համագործակցության վարույթի հայեցակարգային ուղղվածությունը պատվիրված սպանությունների, բանդիտիզմի, կոռուպցիոն, ինչպես նաև թմրամիջոցների ապօրինի շրջանառության հետ կապված հանցագործությունների դեմ պայքարին⁶: Նմանատիպ դատավարական ինստիտուտները ժամանակի ընթացքում առավել ճանաչում ստացան ամերիկյան և եվրոպական հայտնի մաֆիաների դեմ պայքարում իրենց կիրառությամբ⁷:

Համագործակցության վարույթի էությունն այն է, որ ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցագործության, ինչպես նաև ծանր

կամ առանձնապես ծանր հանցագործության օժանդակության մեջ մեղադրվող անձի համագործակցության միջնորդությունը հսկող դատախազի կողմից բավարարվելու դեպքում դատախազի և մեղադրյալի միջև կնքվում է համաձայնագիր համագործակցության մասին, որում ի թիվս այլոց նշվում են նաև համագործակցության բնույթը և դրա արդյունքում մեղադրյալի համար առաջացող բարենպաստ հետևանքները: Համագործակցության վարույթով նախաքննությունը դատավարական ձևի առունով առանձնահատկություններ, որպես այդպիսին, չունի: Դրանում ենթադրվում է միայն համաձայնագիր կնքած մեղադրյալի մասով վարույթի անջատում և նրա նկատմամբ քրեական հետապնդման կասեցում: Հսկող դատախազի միջնորդությամբ համագործակցած մեղադրյալի նկատմամբ կարող է կիրառվել դատական քննության հատուկ կարգ, որի շրջանակներում ուսումնասիրվում են առավելապես համագործակցության բնույթին և մեղադրյալի կողմից իր ստանձնած պարտավորությունները կատարելուն վերաբերող հանգամանքներ: Հատուկ կարգի կիրառման արդյունքում մեղադրյալի նկատմամբ նշանակվում է օրենքով նախատեսվածից մեղմ պատիժ, կամ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չի կիրառվում:

Համագործակցության վերաբերյալ համաձայնագրի ինստիտուտն այս տեսակի մեջ առաջին անգամ ամրագրվեց ՌԴ քրեական դատավարության օրենսգրքում: Ի սկզբանե նշենք, որ ի տարբերություն իր ավելի «փորձառու» անալոգի՝ նախագծով նախատեսված նորամուծությունն աչքի է ընկնում առավել հստակ իրավական կարգավորվածությամբ: Այսպես, նախագիծը նախևառաջ բացահայտեց համագործակցության վարույթի նպատակը, այն է՝ ապահովել ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործությունների բացահայտումն ու այն կատարած անձանց քրեական պատասխանատվության անխուսափելիությունը: Համագործակցության միջնորդությունը պետք է վերաբերի տվյալ անձին ներկայացված մեղադրանքին առնչվող հանցա-

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

գործությանը, որը քննվում է նույն կամ մեկ այլ վարույթով (հոդված 460, 1-ին և 3-րդ կետեր): Համագործակցության միջնորդությունը լուծելիս դատախազն օժտված է հայեցողություն դրսևորելու հնարավորությամբ. համագործակցության միջնորդությունը մերժվում է ի թիվս այլոց նաև այն դեպքում, եթե հսկող դատախազը տվյալ համագործակցությունը համարում է ոչ անհրաժեշտ (հոդված 462): Նախագիծը հնարավոր է համարում մեկից ավելի մեղադրյալների հետ համագործակցությունը՝ նրանցից յուրաքանչյուրի հետ կնքելով առանձին համաձայնագիր: Նախագծում լուծված է նաև տուժողի շահերի հաշվառման խնդիրը: Այսպես, եթե մեղադրյալին մեղսագրվող արարքով տուժողին պատճառված վնասը հատուցված չէ, ապա համաձայնագրում նշվում է նաև այդ վնասը լրիվ հարթելու մեղադրյալի պարտականությունը (հոդված 463): Սրանք այն հարցերն են, որոնք կարգավորված չեն համագործակցության վարույթի ռուսական տարբերակում⁸, և որոնց հստակեցման անհրաժեշտությունը կարևորվել է մեր կողմից⁹:

Քննարկվող ինստիտուտի կարգավորումը աչքի է ընկնում ևս մեկ կարևոր առավելությամբ: Նախագծի 196-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ քրեական հետապնդման ժամկետը մեղադրյալի հետ համագործակցության համաձայնագրի կնքման հիմքով կասեցվում է մինչև այն վարույթով առաջին ատյանի դատարանի եզրափակիչ դատական ակտ հրապարակելը, որի կապակցությամբ համագործակցության պարտականություն է ստանձնել մեղադրյալը: Այս կարգավորումն ապահովում է արդարադատության երաշխիքների գործողությունը այն վարույթով, որի կապակցությամբ իրականացվել է համագործակցությունը: Հակառակ պարագայում, համագործակցած մեղադրյալի վերաբերյալ վարույթն ավելի շուտ լուծելու դեպքում դրանով հաստատված ու մյուս վա-

րույթում ևս ապացուցման առարկան կազմող փաստական հանգամանքները կատանան նախադատելի նշանակություն, ինչի հետևանքով արդարադատությունը մյուս վարույթի շրջանակներում կդառնա ձևական:

Այսպիսով, համագործակցության վարույթը բարդ ու համալիր դատավարական ինստիտուտ է, որի կիրառումը, ի տարբերություն մյուս պարզեցված վարույթների, տարածվում է և՛ մինչդատական, և՛ դատական վարույթների վրա, թեև դրա պարզեցման առաքելությունը դրսևորվում է դատական վարույթում: Համագործակցության վարույթի պատկանելությունը պարզեցված դատավարական ձևերի «գործարք» տեսակին տեսության մեջ գրեթե չի վիճարկվում¹⁰: Մինևույն ժամանակ, գրականության մեջ արդարացիորեն շեշտվում է, որ այն չի նույնանում մեղքի ընդունման գործարքի հետ, քանի որ սույն դեպքում համաձայնագրի առարկան ոչ թե մեղադրանքն է, այլ մեղադրյալի համագործակցությունը¹¹: Համագործակցության վարույթի ռուսական տարբերակի օրինակով նշենք, որ դրա ներմուծումը հետխորհրդային քրեական դատավարության համակարգ չընդունվեց սվիններով այնպես, ինչպես դատական քննության հատուկ կարգի պարագայում էր: Թերևս տեղին է վկայակոչել Ն. Ջ. Ամենդովին, ով հատուկ կարգի նպատակահարմարության վերաբերյալ քննարկումները պայմանավորում է այդ ինստիտուտի ոչ հստակ իրավական կարգավորմամբ, ինչն իրավակիրառ գործունեության ընթացքում բազմաթիվ խնդիրներ է առաջ բերում¹²: Եվ այս կապակցությամբ ավելորդ չէ կրկնել, որ համագործակցության վարույթն առանձնանում է հստակ իրավական կարգավորվածությամբ, ինչը, իհարկե, դրա պատշաճ գործողության առաջին գրավականն է:

Որպես կանոն, տարբերակված վարույթների ներմուծումը քրեական դատավարության համակարգ ուղղակիորեն կապվում է քրեական արդարադատության բեռնաթափման, դրա պարզեցման ու արագացման հետ: Համեմայն դեպս, այս համա-

տեքստում են սկսվել և շարունակվել տարբերակման նպատակահարմարության ու թույլատրելիության վերաբերյալ գիտական վեճերը նույնիսկ այն փաստարկների առկայությամբ, որ քրեադատավարական ձևի տարբերակումը դրսևորվում է ոչ միայն դրա պարզեցմամբ, այլ նաև բարդացմամբ կամ համարժեք դատավարական ձևերի ներմուծմամբ՝ ըստ անհրաժեշտության: Այսինքն՝ տարբերակված վարույթների խնդիրը շարունակ դիտարկվել է քրեական դատավարության ռացիոնալացման հիմնախնդրի լույսի ներքո: Եվ ինչպես նկատեցինք, հայեցակարգում ևս տարբերակված վարույթների շրջանակի ընդլայնումն ու կատարելագործումը կապվում են քրեական դատավարությունն արդյունավետացնելու նպատակի հետ: Բայց տարբերակված վարույթների շրջանակի ընդլայնումն ու կատարելագործումն այնպես, ինչպես նախանշվեց հայեցակարգում և ամբողջական տեսքով արտահայտվեց նախագծում, պակաս սերտորեն կապված չէ նաև նախագծի մեկ այլ հայեցակարգային առանձնահատկության հետ: Խոսքը քրեական դատավարությունում մրցակցության տարրերի ուժեղացման կամ գոյություն ունեցող

քրեական դատավարությունը մրցակցայինի մեկ այլ մոտեցնելու մասին է: Այս կապն առավելապես դրսևորվում է տարբերակված դատական վարույթների պարագայում, որոնցում դրսևորվող դիսպոզիտիվության սկզբունքի գործողության բարձր մակարդակը բնորոշ է հենց քրեական դատավարության մրցակցային տեսակին: Իսկ ընդհանրապես գոյություն ունեցող տարբերակված դատական վարույթների զգալի մասը հիմնվում է քրեական հայցի հայեցակարգի վրա և դրսևորվում է քրեական հայցի առարկայի տնօրինման որոշակի հնարավորությունների հետ, որոնց ծավալը թերևս կախված է տարբերակված վարույթի կոնկրետ տեսակին պատկանող առանձին ենթատեսակի առանձնահատկություններից: Այսպիսով, եթե նույնիսկ նոր օրենսգրքի նախագծում առաջարկվող որոշ տարբերակված վարույթների ներմուծումը ունեցել է ընդամենը քրեական դատավարությունը պարզեցնելու և ոչ թե նաև այն մրցակցայնության հավելյալ հատկանիշով օժտելու նպատակ, այնուամենայնիվ պետք է ընդգծել, որ դրանց կապը վարույթի մրցակցային տեսակի հետ օբյեկտիվ է ու գենետիկական:

- ¹ Տե՛ս **Арсеньев В. Д., Метлин Н. Ф., Смирнов А. В.** О дальнейшей дифференциации порядка производства по уголовным делам. //Правоведение, 1986, N 1, էջ 79:
- 2 Տե՛ս **Стивен Ч. Тэйман.** Упрощенное производство или согласованное заявление о виновности? Анализ проекта Закона Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан по вопросам упрощенного досудебного производства»// Практические аспекты производства предварительного следствия и дознания в упрощенном порядке в Республике Казахстан. Сборник материалов круглого стола. - Алматы, 2009, էջ 123.
- 3 Տե՛ս **Գ. Բաղդասարյան.** Դատական քննության արագացված կարգի, որպես տարբերակված դատավարական ձևի հիմնախնդիրները ՀՀ քրեական դատավարությունում: Մեմոարուբ-

- յուն/ երևան, ԵՊՀ հրատ. 2012թ., էջ 101:
- 4 Տե՛ս **Գ. Բաղդասարյան,** նշվ. աշխ., էջ 161:
- 5 Տեսության մեջ շարունակ անողոք քննադատության է ենթարկվել հենց մեղադրանքը տնօրինելու՝ դատավարության մասնակիցների հնարավորությունը: Այդ մասին տե՛ս **Бойков А. Д.** Новый УПК России и проблемы борьбы с преступностью. //Уголовное право. 2002, N3, էջ 69, **Быков В., Громов Н.** Особый порядок принятия судебного решения при согласии обвиняемого с предъявленным ему обвинением. //Уголовное право, 2004, N 2, էջ 93, **Сарсенбаев Т.** Сделка о признании вины в уголовном процессе Республики Казахстан. // Юрист, 2004, N10(40), էջ 92, **Махов В., Пешков М.** Сделка о признании вины. //Российская юстиция.1998, N 7, էջ 17, **Петрухин И. Л.** Сделки о признании вины чужды российской менталитету. //Российская юстиция, 2001, N 5, էջ 37-38:

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

- 6 Տե՛ս **Смирнов А. В.** Особый порядок принятия судебного решения при заключении досудебного соглашения о сотрудничестве. Сб. материалов международной научной конференции “Конституционно-правовые проблемы уголовного права и процесса”. 30-31 октября 2009. Санкт-Петербург, www.iuaj.net
- 7 Տե՛ս **Федотов И.С.** Досудебное соглашение о сотрудничестве: реальность или иллюзия в современной России.// Досудебное соглашение о сотрудничестве (правовые и криминалистические проблемы) // материалы научно-практической конференции. Воронеж, 2009, էջ 276:
- 8 Այս հարցերի մի մասի փարզաբանմանն ու օրենսդրական բացերի կարգավորմանն է նվիրված ՌԴ գերագույն դատարանի պլենումի որոշումը. տե՛ս Постановление пленума Верховного суда Российской Федерации, “О практике применения судами особого порядка судебного разбирательства уголовных дел при заключении досудебного соглашения о сотрудничестве”, N 16 от 28.06.2012г.
- 9 Տե՛ս **Գ. Բաղդասարյան.** Հանագործակցության վերաբերյալ մինչդատական համաձայնագիր: Քրեական դատավարության փարզեցման հիմնախնդիրները. գիտագործնական ձեռնարկ. հեղ խումբ/ Երևան, 2011թ. էջ 54-85:
- 10 Տե՛ս **Смирнов А. В.** Особый порядок принятия судебного решения при заключении досудебного соглашения о сотрудничестве. Сб. материалов международной научной конференции “Конституционно-правовые проблемы уголовного права и процесса”. 30-31 октября 2009. Санкт-Петербург, www.iuaj.net
- 11 Տե՛ս **Касаткина Е. С.** Признание обвиняемого, монография, изд. Проспект, 2010, էջ 62:
- 12 Տե՛ս **Ахмедов Н. З.** Роль органов предварительного расследования в применении особого порядка судебного разбирательства. //Актуальные вопросы применения уголовно-процессуального и уголовного законодательства в процессе расследования преступлений (к 90-летию со дня рождения проф. И.М. Гуткина), Сб. мат. межвуз. науч.-прак. конф. в 2-х ч., ч 1, М., 2009, էջ 259-262:

DIFERENTIATED PROCEDURES IN ACCORDANCE WITH THE NEW DRAFT CODE OF CRIMINAL PROCEDURE

Gevorg BAGHDASARYAN

Prosecutor of the Prosecution

Office of Yerevan City

Ph.D. in Law

The present article is dedicated to one of the development patterns of the legislation on criminal procedure: expansion and improvement of differentiated procedure, which has been included in the new draft code of criminal procedure. The general-conceptual nature and main features of the differentiated procedures - simplified investigation; procedures with private accusations; agreed procedure and cooperative procedure, have been defined in the result of a separate analyze.

The author emphasizes a due comparison of two development patterns of criminal procedure - simplification and expansion of judicial guarantees, within the framework of an *agreed* procedure. A comprehensive and holistic legal regulation of the institute of *cooperative* procedure, which has been conceived in the draft, has also been emphasized in the present article.

While greeting the idea of the framework expansion and improvement of the differentiated procedures, the author indicates also that it is connected not only to the simplification of the criminal procedure, but also to the expansion of the competitiveness within it.
